

**ΦΡΑΣΤΙΚΑ ΣΥΝΘΕΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ: ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΥ***

**Θανάσης Γεωργακόπουλος¹, Γιάννης Κωστόπουλος¹, Γεώργιος Μαρκόπουλος¹,
Σταύρος Σκοπετέας²**

¹Πανεπιστήμιο Αθηνών, ²University of Potsdam

athanasphil@gmail.com, yan.kosto@gmail.com, gmarkop@phil.uoa.g.r

skopetea@rz.uni-potsdam.de

Abstract

This paper sheds light on the internal structure and semantic properties of the $\langle N_1, N_2 \rangle$ phrasal compounds in Modern Greek. The crucial question is whether phrasal compounds form transparent syntactic structures or show symptoms of lexicalization. In order to check the empirical evidence, we conducted a speech production experiment and an experiment on the intuition of acceptability. Assuming that the second noun has predicative function, we address the question whether this noun in phrasal compounds shares the same functional properties with predicate nominals. In particular, we examine the possibility and the range of functions of pluralization of the predicative noun (N_2). The crucial findings are that the availability of plural formation depends on lexical characteristics of the predicative noun and that the transparency in the functions of pluralization decreases in phrasal compounds. Based on this evidence, we claim that Modern Greek phrasal compounds undergo lexicalization with regard to the transparency of their semantic representations.

1. Εισαγωγή

Η γραμματική της Νέας Ελληνικής περιλαμβάνει μια κατηγορία ΟΦ οι οποίες αποτελούνται από δυο ομοιώπρωτα ονόματα (βλ. Mackridge 1985:448-450, Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005:103 κ.ε., Holton κ.ά. 1999:335, Τριανταφυλλίδης 2002 [1941]:178).

- (1) (α) Έκανα ένα ταξίδι αστραπή στο Παρίσι.
(β) Αναζητείστε τη λέξη κλειδί του κειμένου!

Οι δομές $\langle O, O \rangle$ αυτού του τύπου έχουν χαρακτηριστεί ως «φραστικά σύνθετα» (στο εξής Φ-σύνθετα) και θα χρησιμοποιήσουμε αυτό τον όρο σε συμφωνία με την υπάρχουσα

* Η παρούσα έρευνα συγχρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών και τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας του Πανεπιστημίου Αθηνών, στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος με τίτλο: «Πληροφοριακή δομή της πρότασης στα Νέα Ελληνικά» (κωδ. 70/4/8841).

βιβλιογραφία χωρίς ωστόσο να προδικάζουμε τα δομικά χαρακτηριστικά που υπονοεί. Τα Φ-σύνθετα έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον της έρευνας γιατί εμφανίζουν ιδιότητες οι οποίες δεν ερμηνεύονται από τους συντακτικούς κανόνες της Νέας Ελληνικής. Μια από αυτές είναι η λειτουργία της συμφωνίας αριθμού (βλ. Ράλλη 2007:249-250, Γαβριηλίδου & Νάκας 2002:96-98, Γαβριηλίδου 1995:272, Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986:204, Κολιοπούλου 2006:52-56). Αν πληθυντικοποιήσουμε και τα δυο ονόματα των παραδειγμάτων στο (1), παρατηρούμε μια αντίθεση μεταξύ των (2α) και (2β).

- (2) (α) *Έκανα δύο ταξίδια αστραπές στο Παρίσι.
(β) Αναζητείστε τις λέξεις κλειδιά του κειμένου!

Η ασυμμετρία στην αποδεκτότητα των προτάσεων που παρουσιάζονται στο (2) αποτελεί το θέμα του παρόντος άρθρου. Η προηγούμενη έρευνα έχει εντοπίσει μια σειρά από παραμέτρους οι οποίες επηρεάζουν τη δυνατότητα συμφωνίας μεταξύ των δυο ονομάτων. Μια σημαντική παράμετρος είναι ο παράγων της *παγίωσης*. Έχει παρατηρηθεί ότι η συμφωνία αριθμού μεταξύ των δυο ονομάτων είναι πιο πιθανή εφόσον η δομή είναι παγιωμένη (Γαβριηλίδου & Νάκας 2002:96-97, Γεωργακόπουλος & Κωστόπουλος 2006). Μια δεύτερη παράμετρος σχετίζεται με τα *σημασιολογικά χαρακτηριστικά* της δομής αυτής. Αν η σημασία της δομής είναι μεταφορική, η συμφωνία αριθμού δεν είναι υποχρεωτική (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986:204). Περαιτέρω έχει υποστηριχθεί ότι όπου υπάρχει εναλλακτική έκφραση με ένα επίθετο, το δεύτερο όνομα δεν πληθυντικοποιείται (Mackridge 1985:449). Μια τρίτη παράμετρος αναφέρεται στη *συντακτική δομή*. Αν το δεύτερο όνομα μπορεί να αναλυθεί ως κατηγορούμενο, τότε συμφωνεί υποχρεωτικά ως προς τον αριθμό με το πρώτο, ενώ αν το δεύτερο όνομα μπορεί να αναλυθεί ως συμπλήρωμα, δεν εμφανίζεται συμφωνία αριθμού (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986:204).

Το κεντρικό ζήτημα είναι κατά πόσο οι δομές αυτές έχουν *λεξικοποιηθεί*, όπου «λεξικοποίηση» σημαίνει ότι τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των συστατικών των δομών αυτών δεν είναι ορατά για τους συντακτικούς κανόνες της γραμματικής. Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να προσεγγίσουμε το ζήτημα της λεξικοποίησης διευρύνοντας την εμπειρική βάση που έχει εξεταστεί στις προηγούμενες μελέτες.

2. Διάγνωση της λεξικοποίησης

Η λεξικοποίηση αναφέρεται στη διαδικασία κατά την οποία μια μη λεξική ενότητα – π.χ. μια φραστική ενότητα – μεταβάλλεται σε λεξική ενότητα. Το κριτήριο για την διάγνωση της λεξικής ενότητας είναι η αρχή της λεξικής ακεραιότητας (βλ. τον αγγλικό όρο *lexical integrity*) που χρησιμοποιείται ευρέως στη μορφολογική θεωρία (βλ. Anderson 1992:84, Booij 2005:22, Ράλλη 2005:30, 160).

(3) Αρχή της λεξικής ακεραιότητας

Η σύνταξη δεν έχει πρόσβαση στην εσωτερική δομή λεξικών ενότητων.

Η αρχή της λεξικής ακεραιότητας καθορίζει τα κλιτικά χαρακτηριστικά των συστατικών της λεξικοποιημένης ενότητας που είναι συντακτικά ενσωματωμένα στην ελάχιστη προβολή που περιλαμβάνει το σύνολο της λεξικοποιημένης ενότητας. Τούτο συνεπάγεται ότι δεν αφορά στα κλιτικά χαρακτηριστικά της κεφαλής.

Ένα σημαντικό ζήτημα που πρέπει να εξεταστεί σχετικά με την αρχή της λεξικής ακεραιότητας είναι ποιο είναι το πεδίο σύγκρισης για τη διάγνωση των συντακτικών χαρακτηριστικών, δηλαδή *σε σχέση με ποιες συντακτικές δομές μπορούμε να εξετάσουμε αν τα Φ-σύνθετα αποκλίνουν*. Προκειμένου να διαγνώσουμε απόκλιση (ή μη απόκλιση) στα συντακτικά χαρακτηριστικά των Φ-συνθέτων, θα πρέπει να συγκρίνουμε τα χαρακτηριστικά του εξαρτώμενου ονόματος με τα χαρακτηριστικά τού ίδιου ονόματος στα περιβάλλοντα, στα οποία έχει ανάλογη συντακτική λειτουργία.

Στις δομές των Φ-συνθέτων το όνομα-κεφαλή έχει αναφορικό περιεχόμενο, ενώ το εξαρτώμενο όνομα δεν έχει αναφορικό περιεχόμενο αλλά λειτουργεί ως κατηγορηματικός προσδιορισμός. Η προτασιακή δομή που αντιστοιχεί στα Φ-σύνθετα είναι η δομή που περιλαμβάνει ένα ονοματικό κατηγορούμενο. Κατά συνέπεια, το ελάχιστο ζεύγος για τη διάγνωση της λεξικοποίησης είναι τα παραδείγματα στο (4) όπου το όνομα *αστραπή* αποτελεί το εξαρτώμενο στοιχείο ενός Φ-συνθέτου και τα παραδείγματα στο (5), στα οποία το όνομα *αστραπή* αποτελεί μέρος του κατηγορουμένου:

- (4) (α) *ταξίδια αστραπή*
(β) **ταξίδια αστραπές*

- (5) (α) *Τα ταξίδια αυτά ήταν αστραπή.*
(β) **Τα ταξίδια αυτά ήταν αστραπές.*

3. Η σημασιολογική αντίθεση των αριθμών

Για ορισμένα ουσιαστικά-κατηγορούμενα είναι δυνατή η αντίθεση ενικού-πληθυντικού όταν το υποκείμενο είναι πληθυντικού αριθμού. Η αντίθεση ενικού και πληθυντικού στα παραδείγματα (6α) και (6β) δείχνει ότι οι κανόνες της γραμματικής συμφωνίας δεν ισχύουν για το ουσιαστικό κατηγορούμενο, δηλαδή το ουσιαστικό κατηγορούμενο δεν αντιγράφει το γνώρισμα αριθμού του υποκειμένου.

- (6) (α) $\langle O_{\text{ΠΛ}}, \dots, O_{\text{ΠΛ}} \rangle$

Οι λέξεις αυτές είναι κλειδιά.

(β) $\langle O_{\text{ΠΛ}}, \dots, O_{\text{ΕΝ}} \rangle$

Οι λέξεις αυτές είναι κλειδί.

Εφόσον υπάρχει αντίθεση, τίθεται το ερώτημα τι εξυπηρετεί η αντίθεση αυτή – αν και εφόσον εξυπηρετεί κάτι και δεν είναι ζήτημα απλής ελεύθερης εναλλαγής. Ας αναλογιστούμε τις ακόλουθες προτάσεις:

(7) (α) *Οι νόμοι 125, 234, 532 είναι πλαίσιο για την παιδεία.*

(β) *Οι νόμοι 125, 234, 532 είναι πλαίσια για την παιδεία.*

Η διαίσθηση του ομιλητή κατά την αντιπαραβολή ενικού και πληθυντικού του ουσιαστικού-κατηγορουμένου υποδεικνύει ότι οι προτάσεις αυτές δεν είναι συνώνυμες. Για την ακρίβεια, ο ενικός στο (7α) αποδίδει την ιδιότητα *πλαίσιο* στο σύνολο που περιλαμβάνει τους νόμους {125, 234, 532}. Αντίθετα, ο πληθυντικός στο (7β) αποδίδει την ίδια ιδιότητα σε κάθε μέλος του συνόλου ξεχωριστά. Οι συνθήκες αληθείας των δυο προτάσεων διαφέρουν: το λογικό περιεχόμενο της πρότασης (8) ενέχεται στην πρόταση (7β), αλλά όχι στην πρόταση (7α).

(8) *Ο νόμος 125 είναι πλαίσιο για την παιδεία.*

Με άλλα λόγια, στο παράδειγμα (7α) η ιδιότητα αποδίδεται περιληπτικά στο σύνολο των αναφερομένων του υποκειμένου, ενώ στο (7β) η ίδια ιδιότητα αποδίδεται κατανεμητικά. Εκτιμούμε ότι η ερμηνεία αυτή δεν αποτελεί ικανή και αναγκαία συνθήκη για την επιλογή αριθμού των Φ-συνθέτων που θα μπορούσε να εξηγήσει την εμφάνιση των δύο αριθμών σε ένα σώμα κειμένων αυθόρμητης ομιλίας. Το βασικό φαινόμενο ως προς τα ουσιαστικά-κατηγορούμενα είναι η απουσία γραμματικής συμφωνίας. Η δυνατότητα αντίθεσης, η οποία προκύπτει βασικά εξαιτίας της απουσίας συμφωνίας, μπορεί να φιλοξενήσει οποιεσδήποτε λειτουργίες: ιδιοσυγκρασιακές λειτουργίες του αριθμού διαφόρων λεξημάτων ή και αναλυτικές ερμηνείες όπως η αντίθεση περιληπτικού/κατανεμητικού. Για την ανάλυσή μας, η διάκριση αυτή προσφέρει ένα διαγνωστικό κριτήριο για τη διαφάνεια των Φ-συνθέτων.

4. Συλλογή πειραματικών δεδομένων

4.1. Πειραματικές συνθήκες

Σκοπός της εμπειρικής έρευνας που ακολουθεί είναι να ελέγξουμε το ερώτημα, κατά πόσο τα χαρακτηριστικά συμφωνίας αριθμού του ουσιαστικού-κατηγορουμένου κληροδοτούνται στο ουσιαστικό αυτό κατά τη χρήση του ως συστατικού ενός Φ-συνθέτου. Προκειμένου να ελέγξουμε υποθέσεις σχετικά με το ερώτημα αυτό, σχεδιάσαμε πειράματα τα οποία

περιλαμβάνουν τις μεταβλητές στο (9). Η πρώτη θα μας επιτρέψει να εξετάσουμε κατά πόσο τα Φ-σύνθετα διαφέρουν από την ονοματική κατηγορία, ενώ η δεύτερη θα μας επιτρέψει να εκτιμήσουμε τη σημασιολογική διαφάνεια των δομών αυτών:

- (9) (α) Μεταβλητή I: συντακτική δομή
{κατηγορία, Φ-σύνθετο}
(β) Μεταβλητή II: σημασιολογικό περιεχόμενο
{περιληπτικό, καταναμητικό}

Από το συνδυασμό των τιμών των δύο μεταβλητών προκύπτουν $2 \times 2 = 4$ πειραματικές συνθήκες. Οκτώ ζεύγη ουσιαστικών εξετάστηκαν στις τέσσερις αυτές συνθήκες: *λέξη κλειδί, νόμος πλαίσιο, απόφαση χαστούκι, ομιλία σταθμός, τροφή ασπίδα, απόφαση φωτιά, ποινή χάδι, μέτρο φρένο*. Προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν τυχαίες επιρροές από άλλα στοιχεία του κειμενικού περιβάλλοντος, κάθε συνδυασμός ελέγχθηκε σε δυο διαφορετικά περιβάλλοντα. Έτσι, δημιουργήθηκε μια εμπειρική βάση (4 (συνθήκες) \times 8 (ζεύγη ουσιαστικών) \times 2 (περιβάλλοντα) =) 64 προτάσεων. Οι 64 προτάσεις χρησιμοποιήθηκαν για το σχεδιασμό ενός πειράματος παραγωγής λόγου (βλ. §4.2) και ενός πειράματος εκτίμησης αποδεκτότητας (βλ. §4.3). Στα πειράματα αυτά συμμετείχαν 32 φυσικοί ομιλητές¹, οι οποίοι έλαβαν πρώτα το πείραμα παραγωγής και έπειτα το πείραμα εκτίμησης αποδεκτότητας. Όλοι οι ομιλητές ήταν κάτοικοι Αθηνών (17 γυναίκες, εύρος ηλικίας: 19-43, μέσος όρος ηλικίας: 27,2).

4.2. Πείραμα παραγωγής λόγου

Προκειμένου να εκτιμήσουμε την επίδραση των παραγόντων στο (9) κατά την παραγωγή λόγου, παρουσιάσαμε τις πειραματικές προτάσεις με ένα κενό στην κατάληξη του ουσιαστικού που μας ενδιαφέρει, βλ. (10).

- (10) (α) κατηγορία, περιληπτικό
Δεν συμφωνώ με την υφολογική σας ανάλυση. Οι τέσσερις πρώτες λέξεις θα πρέπει να εξεταστούν ενιαία, αφού συναποτελούν κλειδ__ για την ανάλυση του κειμένου.
(β) Φ-σύνθετο, περιληπτικό

¹ Κάποιοι από τους ομιλητές έπρεπε να αφαιρεθούν από το δείγμα διότι διαμόρφωσαν έναν «κανόνα» για τις δομές που μας ενδιαφέρουν και συμπλήρωσαν όλο το ερωτηματολόγιο με βάση τον κανόνα αυτό τα δεδομένα αυτού του τύπου παραβιάζουν τις βασικές παραδοχές του πειράματος, που προϋποθέτουν ότι ο ομιλητής προσλαμβάνει τα σημασιολογικά και συντακτικά χαρακτηριστικά του εξεταζόμενου περιβάλλοντος ανά πρόταση και επιλέγει αριθμό ή εκτίμα την αποδεκτότητα του προσλαμβανόμενου αριθμού αντίστοιχα. Με βάση λοιπόν μια ποιοτική ανάλυση όλων των τιμών αφαιρέσαμε τις αξιολογήσεις 9 ομιλητών (28.1%). Όλα τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται βασίζονται λοιπόν στα δεδομένα 23 ομιλητών.

Δεν συμφωνώ με την υφολογική σας ανάλυση. Οι τέσσερις πρώτες λέξεις θα πρέπει να εξεταστούν ενιαία, αφού συναποτελούν λέξεις- κλειδ__ για την ανάλυση του κειμένου.

Οι ομιλητές έλαβαν την οδηγία: «Συμπλήρωσε τα κενά προσπαθώντας να κάνεις όσο το δυνατόν λιγότερα ορθογραφικά λάθη». Οι 64 προτάσεις χωρίστηκαν σε δυο ομάδες των 32 προτάσεων και εντάχθηκαν σε ένα σώμα 96 παραπλανητικών προτάσεων (αναλογία προτάσεων-αντικείμενο/σύνολο προτάσεων: 1/4). Έτσι, προέκυψαν δυο ερωτηματολόγια και κάθε ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 16 ομιλητές.

4.3. Πείραμα εκτίμησης αποδεκτότητας

Κατά το πείραμα εκτίμησης αποδεκτότητας, οι ομιλητές κλήθηκαν να «βαθμολογήσουν» τη χρήση του αριθμού στα περιβάλλοντα που μας ενδιαφέρουν. Οι 64 προτάσεις δόθηκαν μια φορά στον ενικό και μια φορά στον πληθυντικό όπως παρουσιάζεται ενδεικτικά στο (11).

- (11) (α) Φ-σύνθετο, περιληπτικό, ενικός
Δεν συμφωνώ με την υφολογική σας ανάλυση. Οι τέσσερις πρώτες λέξεις θα πρέπει να εξεταστούν ενιαία, αφού συναποτελούν λέξεις-κλειδί για την ανάλυση του κειμένου.
(δεν μου πάει) 1...2...3...4...5...6...7 (μου πάει)
- (β) Φ-σύνθετο, περιληπτικό, πληθυντικός
Δεν συμφωνώ με την υφολογική σας ανάλυση. Οι τέσσερις πρώτες λέξεις θα πρέπει να εξεταστούν ενιαία, αφού συναποτελούν λέξεις-κλειδιά για την ανάλυση του κειμένου.
(δεν μου πάει) 1...2...3...4...5...6...7 (μου πάει)

Οι ομιλητές έλαβαν την οδηγία: «Αξιολόγησε από το 1 ως το 7 τις ακόλουθες προτάσεις με βάση το πόσο σου πάνε, δηλαδή το πόσο τις θεωρείς φυσικές. Στις προτάσεις που έχουν μια υπογραμμισμένη λέξη, θα πρέπει να αξιολογήσεις το κατά πόσο η επιλογή αυτής της μορφής της λέξης ταιριάζει στο συγκεκριμένο κείμενο».

Οι συνολικά 128 προτάσεις μοιράστηκαν σε τέσσερα ερωτηματολόγια μαζί με προτάσεις από άλλα πειράματα προκειμένου να αποπροσανατολίσουν τους ομιλητές από το αντικείμενο της έρευνάς μας (πάντα σε αναλογία 1/4). Κάθε ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 8 ομιλητές.

Για την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων οι καταγεγραμμένες τιμές κανονικοποιήθηκαν με βάση το μετασχηματισμό σε τιμές z (βλ. Cowart 1997:114), προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί

η επίδραση ατομικών διαφορών των ομιλητών ως προς τον τρόπο που προσλαμβάνουν την έννοια της κλίμακας αποδεκτότητας από το 1 ως το 7 .

5. Εμπειρικά αποτελέσματα

5.1 Κατηγορίες ουσιαστικών-κατηγορουμένων

Γνωρίζουμε – τόσο από τις παρατηρήσεις στην προηγούμενη βιβλιογραφία (βλ. Mackridge 1985: 448-450) όσο και από τις προηγούμενες δικές μας έρευνες (βλ. Γεωργακόπουλος και Κωστόπουλος 2006) – ότι η συμπεριφορά των Φ-συνθέτων δεν είναι ένα ενιαίο φαινόμενο, αλλά ότι επηρεάζεται από λεξικά καθορισμένα χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τη γενική θεωρητική τοποθέτηση περί λεξικοποίησης στην §2, εκτιμούμε ότι τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν μάλλον στο εξαρτώμενο ουσιαστικό, δηλαδή το όνομα που έπεται στις δομές που εξετάζουμε. Θεωρούμε ότι τα ουσιαστικά αυτά διαφέρουν ως προς τη δυνατότητα χρήσης των δυο αριθμών στα περιβάλλοντα στα οποία το ουσιαστικό χρησιμοποιείται για την απόδοση ιδιότητας. Συγκεκριμένα, κάποια ουσιαστικά χρησιμοποιούνται και στους δυο αριθμούς, ενώ κάποια άλλα ουσιαστικά χρησιμοποιούνται κατά προτίμηση μόνο στον ενικό.

Θεωρώντας ότι η διάκριση αυτή είναι κατά βάση λεξιλογική και ιδιοσυγκρασιακή, δεν θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τους παράγοντες που την καθορίζουν με σημασιολογικά κριτήρια. Είναι ωστόσο βασικό να διακρίνουμε στο δείγμα μας ποια στοιχεία ανήκουν στην κάθε κατηγορία. Για το σκοπό αυτό, βασιζόμαστε στα δεδομένα της παραγωγής: σύμφωνα με τα αποτελέσματα του πειράματος παραγωγής, χωρίζουμε στο εξής το δείγμα μας σε δυο υποομάδες ισάριθμων ουσιαστικών: (α) μια υποομάδα ουσιαστικών που μάλλον εμφανίζουν εναλλαγή των δύο αριθμών: *χαστούκι, πλαίσιο, σταθμός, κλειδί* (19,5-67,3% πληθυντικός) και (β) την υποομάδα των ουσιαστικών που εμφανίζουν γενική προτίμηση για τον ενικό: *φωτιά, φρένο, ασπίδα, χάδι* (4,3-13,1% πληθυντικός). Οι δυο αυτές υποομάδες εξετάζονται ξεχωριστά στις προσεχείς παραγράφους.

5.2 Εναλλαγή αριθμών

Σε ό,τι αφορά στα ουσιαστικά που εμφανίζουν εναλλαγή αριθμών, είδαμε στην §3 ότι η επιλογή του αριθμού μπορεί να επηρεαστεί από σημασιολογικά χαρακτηριστικά της πρότασης και ιδιαίτερα από την αναλυτική ερμηνεία της αντίθεσης ενικού~πληθυντικού για τη δήλωση περιληπτικής~κατανεμητικής αναφοράς. Από τις παρατηρήσεις αυτές προκύπτει η υπόθεση στο (12).

(12) Υπόθεση σημασιολογικής αντίθεσης

Εφόσον ένα ουσιαστικό κατηγορούμενο εμφανίζει εναλλαγή αριθμών:

- (α) σε περιληπτικό περιβάλλον είναι πιθανότερο να τεθεί στον ενικό,
- (β) σε κατανεμητικό περιβάλλον είναι πιθανότερο να τεθεί στον πληθυντικό.

Σε ό,τι αφορά στα Φ-σύνθετα, αρχικά αναμένουμε ότι κληρονομούν τα όποια συντακτικά ή σημασιολογικά χαρακτηριστικά της κατηγορήσης. Το φαινόμενο που θέλουμε να ελέγξουμε είναι το αν υφίσταται ζήτημα λεξικοποίησης. Σύμφωνα με την αρχή της λεξικής ακεραιότητας και τις συνέπειές της για τις δομές που μας ενδιαφέρουν όπως παρουσιάστηκαν στην §2, η λεξικοποίηση έχει ως αποτέλεσμα την αδιαφάνεια της εσωτερικής δομής των συνθέτων. Από τα παραπάνω προκύπτουν οι εναλλακτικές υποθέσεις στο (13) και το (14).

(13) *Υπόθεση κληρονόμησης των χαρακτηριστικών (διαφάνεια)*

Εφόσον υπάρχει σημασιολογική αντίθεση στην κατηγορήση, η αντίθεση αυτή θα ισχύει και για τα Φ-σύνθετα.

(14) *Υπόθεση λεξικοποίησης του Φ-συνθέτου (αδιαφάνεια)*

Αν τα Φ-σύνθετα έχουν λεξικοποιηθεί, τότε οι σημασιολογικές αντιθέσεις που εμφανίζονται στο ουσιαστικό-κατηγορούμενο δεν θα είναι διαφανείς στο αντίστοιχο Φ-σύνθετο.

A. Αποτελέσματα πειράματος παραγωγής λόγου

Τα δεδομένα της παραγωγής περιλαμβάνουν 23 ομιλητές και 16 επιλογές αριθμού ανά ομιλητή (σύνολο 23×16=368 επιλογές). Από το σύνολο αυτό λείπουν 3 επιλογές (είτε γιατί ο ομιλητής δε συμπλήρωσε το κενό, είτε γιατί η γραφή του ήταν δυσανάγνωστη). Τα ποσοστά επιλογής πληθυντικού ανά συνθήκη παρατίθενται στον Πίν. 1 (βλ. επίσης Διάγρ. 1).

Πίν. 1: Ουσιαστικά με εναλλαγή αριθμού: Ποσοστά επιλογής του πληθυντικού

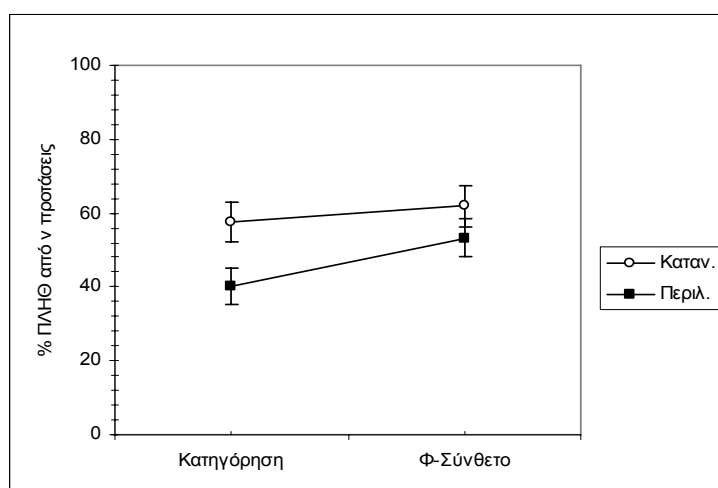
		M.T. (%)	T.Σ. ²	T.A.
Κατηγορήση	κατανεμ.	57,61	5,54	26,58
	περιληπτ.	40,22	5,15	24,71
Φ-σύνθετο	κατανεμ.	61,96	4,41	21,15
	περιληπτ.	53,26	5,05	24,21

Η ανάλυση διασποράς έδειξε ότι η επίδραση του σημασιολογικού περιβάλλοντος (περιληπτικό/κατανεμητικό) είναι στατιστικώς σημαντική ($F_{1,22} = 6.978, p < .01$). Η επίδραση της συντακτικής δομής (κατηγορήση/φραστικό σύνθετο) είναι περιθωριακά σημαντική ($F_{1,22}$

² M.T. = μέση τιμή, T.Σ. = τυπικό σφάλμα της μέσης τιμής, T.A. = τυπική απόκλιση.

= 3.775, $p < .06$). Το αποτέλεσμα επιβεβαιώνει την υπόθεση της σημασιολογικής αντίθεσης (βλ. (12)): κατά την κατηγορήση, στο καταναμητικό περιβάλλον οι ομιλητές προτιμούν τον πληθυντικό. Το αποτέλεσμα των φραστικών συνθέτων επιβεβαιώνει την υπόθεση της λεξικοποίησης (βλ. (14)): η διαφορά καταναμητικής/περιληπτικής χρήσης μειώνεται υπέρ της χρήσης του πληθυντικού ανεξαρτήτως περιβάλλοντος. Οι μέσες τιμές των Φ-συνθέτων εμφανίζουν μια μικρή διαφορά, αλλά τα όρια του τυπικού σφάλματος των μέσων τιμών αλληλοεπικαλύπτονται.

Διάγρ. 1: Ουσιαστικά με εναλλαγή αριθμού: Ποσοστά παραγωγής πληθυντικού

B. Αποτελέσματα πειράματος εκτίμησης αποδεκτότητας

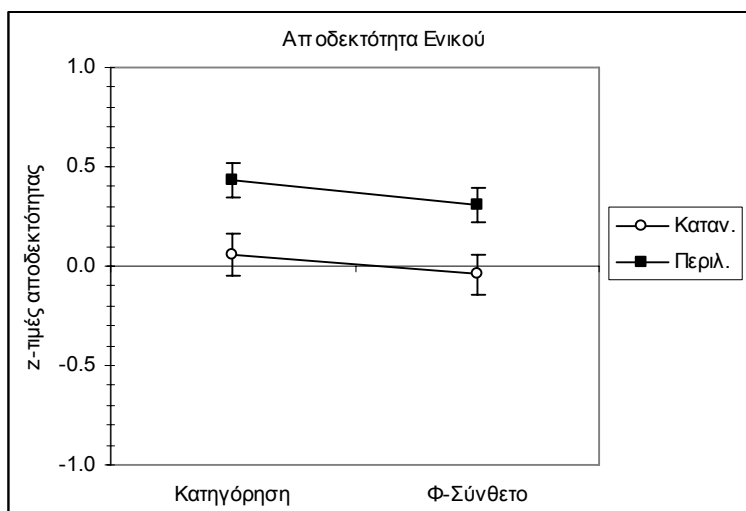
Ο Πίν. 2 παρουσιάζει τις μέσες τιμές των αξιολογήσεων των εν λόγω ουσιαστικών με εναλλαγή αριθμού. Η πρώτη στήλη των αποτελεσμάτων παρουσιάζει τις μέσες τιμές των καταγεγραμμένων αξιολογήσεων από το 1 ως το 7, ενώ οι τρεις επόμενες στήλες παρουσιάζουν τη μέση τιμή και τα χαρακτηριστικά των κανονικοποιημένων τιμών. Κάθε μέση τιμή βασίζεται σε ένα σύνολο 92 αξιολογήσεων (23 ομιλητές \times 4 ουσιαστικά).

Πίν. 2: Ουσιαστικά με εναλλαγή αριθμού: Τιμές αποδεκτότητας

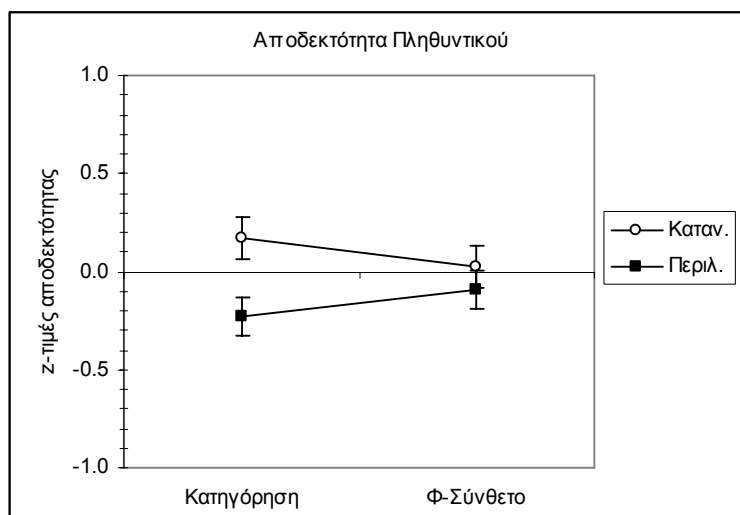
			αξιολογήσεις		κανονικοποιημένες τιμές		
			M.T.		M.T.	T.Σ.	T.A.
Κατηγορήση	κατανεμ.	EN	5,23		0,06	0,09	0,89
		ΠΛ	5,38		0,17	0,09	0,94
	περιληπτ.	EN	5,97		0,44	0,08	0,79
		ΠΛ	4,62		-0,23	0,09	0,91
Φ-σύνθετο	κατανεμ.	EN	4,98		-0,04	0,11	1,06
		ΠΛ	5,16		0,02	0,11	1,08
	περιληπτ.	EN	5,64		0,31	0,09	0,86
		ΠΛ	4,82		-0,99	0,99	0,94

Οι κανονικοποιημένες τιμές αποδεκτότητας απεικονίζονται στο Διάγρ. 2 (ενικός) και στο Διάγρ. 3 (πληθυντικός). Από την ανάλυση διασποράς μεταξύ των τριών παραγόντων (ενικός/πληθυντικός, κατανεμητικό/περιληπτικό, κατηγορήση/Φ-σύνθετο) έδειξε ότι η μόνη στατιστικώς σημαντική αλληλεπίδραση είναι αυτή μεταξύ ενικού/πληθυντικού και κατανεμητικού/περιληπτικού ($F_{1,22} = 4.504, p < .01$).

Διάγρ. 2: Ουσιαστικά με εναλλαγή αριθμού: Αποδεκτότητα ενικού

Διάγρ. 3: Ουσιαστικά με εναλλαγή αριθμού: Αποδεκτότητα πληθυντικού

Παρατηρούμε τα αποτελέσματα με βάση τη σύμβαση ότι, εφόσον τα όρια που ορίζονται από το τυπικό σφάλμα δυο τιμών δεν επικαλύπτονται, η παρατηρούμενη διαφορά είναι στατιστικώς σημαντική. Ο ενικός προσέλκυσε υψηλότερες τιμές αποδεκτότητας στο περιληπτικό περιβάλλον απ' ό,τι στο κατανεμητικό (βλ. Διάγρ. 2). Η προτίμηση αυτή ισχύει ανεξαρτήτως συντακτικής δομής, καθότι οι διαφορές μεταξύ των μέσων τιμών στην

κατηγορία και στο Φ-σύνθετο είναι μη σημαντικές. Ο πληθυντικός προσέλκυσε υψηλότερες τιμές στο καταναμητικό περιβάλλον κατά την κατηγορία (βλ. Διάγρ. 3). Η σύγκριση ενικού και πληθυντικού στην κατηγορία, επομένως, επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι το καταναμητικό/περιληπτικό περιβάλλον ασκεί επίδραση στην αντίθεση των αριθμών. Ωστόσο, στο Φ-σύνθετο η σημασιολογική αντίθεση καταργείται για τον πληθυντικό (βλ. Διάγρ. 3), πράγμα που αποτελεί μαρτυρία για την αδιαφάνεια του Φ-συνθέτου.

5.3 Ουσιαστικά με γενική προτίμηση για τον ενικό

Είδαμε ότι ορισμένα ουσιαστικά εμφανίζουν γενική προτίμηση για τον ενικό αριθμό και κατατάξαμε τέσσερα από τα ουσιαστικά του δείγματός μας σε αυτή την κατηγορία (βλ. §5.1). Ξεκινώντας από τη γενική αρχή ότι τα χαρακτηριστικά του ουσιαστικού στην κατηγορία κληροδοτούνται στο Φ-σύνθετο, εικάζουμε βασικά ότι ο περιορισμός αυτός θα εμφανίζεται χωρίς διαφοροποίηση και στις δυο συντακτικές δομές που εξετάζουμε (βλ. (15)).

(15) Υπόθεση κληρονόμησης των χαρακτηριστικών

Εφόσον υπάρχει γενική προτίμηση για τον ενικό στην κατηγορία, θα υπάρχει γενική προτίμηση για τον ενικό και στο Φ-σύνθετο.

A. Αποτελέσματα πειράματος παραγωγής λόγου

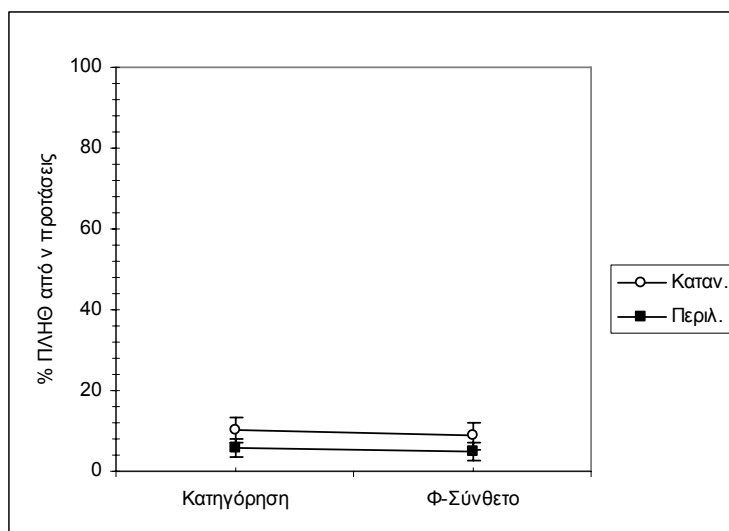
Μέσω του πειράματος παραγωγής λόγου συγκεντρώσαμε συνολικά 358 (από 368) επιλογές αριθμού (10 επιλογές ήταν δυσανάγνωστες ή δε συμπληρώθηκαν από τους ομιλητές). Οι μέσες τιμές ανά συνθήκη παρουσιάζονται στον Πίν. 3.

Πίν. 3: Ουσιαστικά με προτίμηση για τον ενικό: Παραγωγή πληθυντικού

		M.T. (%)	T.Σ.	T.A.
Κατηγορία	κατανεμ.	10,14	3,14	15,07
	περιληπτ.	5,79	2,37	11,36
Φ-σύνθετο	κατανεμ.	8,69	2,99	14,32
	περιληπτ.	4,71	2,21	10,61

Όπως φαίνεται στο Διάγρ. 4 (πρβλ. Διάγρ. 1), τα ουσιαστικά που εμφανίζουν προτίμηση για τον ενικό στην κατηγορία, εμφανίζουν την ίδια προτίμηση και στα Φ-σύνθετα. Σύμφωνα με την ανάλυση διασποράς, η επίδραση των δυο παραγόντων είναι κάτω από το επίπεδο σημαντικότητας. Από τα αποτελέσματα του πειράματος παραγωγής συνάγουμε λοιπόν το συμπέρασμα ότι με τα ουσιαστικά αυτά η πληθυντικοποίηση των ουσιαστικών αυτών επιλέγεται σπάνια.

Διάγρ. 4: Ουσιαστικά με προτίμηση για τον ενικό: Ποσοστά παραγωγής πληθυντικού

Β. Αποτελέσματα πειράματος εκτίμησης αποδεκτότητας

Τα αποτελέσματα του πειράματος εκτίμησης αποδεκτότητας συνοψίζονται στον Πίν. 4. Όπως και στα αποτελέσματα του Πίν. 1, κάθε τιμή στον πίνακα αυτό αποτελεί το μέσο όρο 92 αξιολογήσεων (23 ομιλητές \times 4 ουσιαστικά).

Πίν. 4: Ουσιαστικά με προτίμηση για τον ενικό: Τιμές αποδεκτότητας

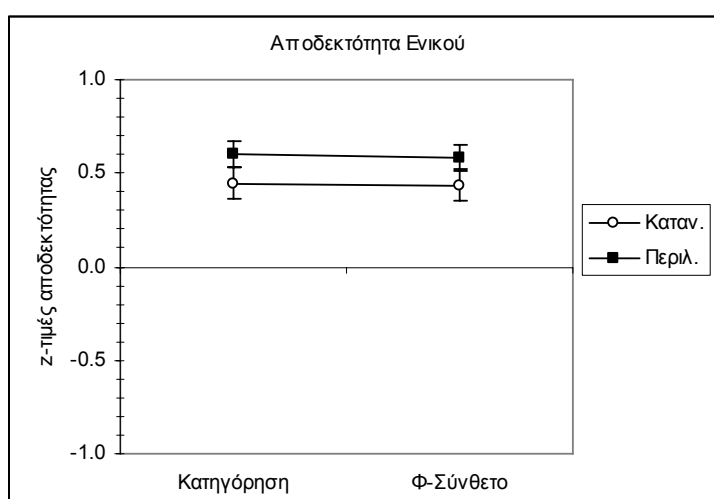
			αξιολογήσεις		κανονικοποιημένες τιμές	
			M.T.	M.T.	T.Σ.	T.A.
Κατηγορήση	κατανεμ.	ΕΝ	6	0,44	0,09	0,83
		ΠΛ	4,03	-0,51	0,09	0,89
	περιληπτ.	ΕΝ	6,31	0,59	0,07	0,64
		ΠΛ	3,54	-0,74	0,09	0,91
Φ-σύνθετο	κατανεμ.	ΕΝ	6,01	0,43	0,08	0,79
		ΠΛ	3,89	-0,53	0,09	0,86
	περιληπτ.	ΕΝ	6,27	0,58	0,08	0,77
		ΠΛ	3,24	-0,92	0,09	0,88

Η ανάλυση διασποράς στο πείραμα αυτό έδειξε μια στατιστικώς σημαντική επίδραση του παράγοντα αριθμός {ενικός, πληθυντικός} ($F_{1,22} = 67.895$, $p < .001$). Το αποτέλεσμα αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς η αποδεκτότητα του ενικού προσέλκυσε πολύ υψηλότερες τιμές από την αποδεκτότητα του πληθυντικού των ουσιαστικών αυτών. Η ασυμμετρία αυτή ήταν ανεξάρτητη από τη συντακτική δομή όπως προβλέπεται από την υπόθεση της κληρονόμησης των χαρακτηριστικών (έτσι η αλληλεπίδραση μεταξύ των παραγόντων αριθμός και συντακτική δομή δεν εμπίπτει στα όρια της σημαντικότητας). Μια περαιτέρω σημαντική

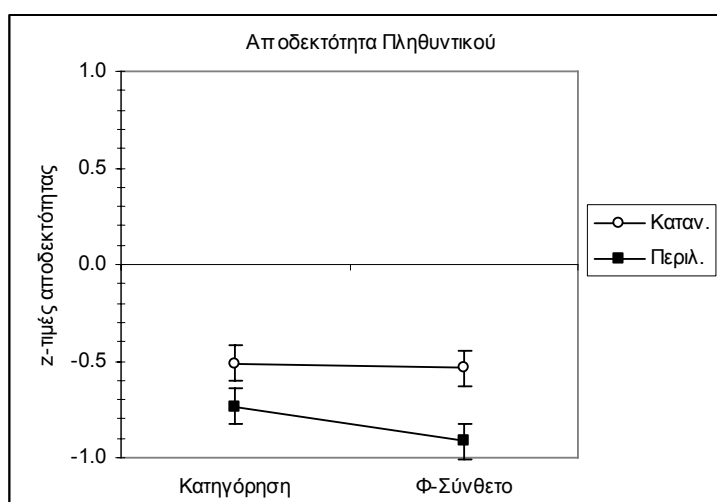
αλληλεπίδραση εντοπίστηκε μεταξύ του παράγοντα του σημασιολογικού περιβάλλοντος και του παράγοντα αριθμός ($F_{1,22} = 7.790, p < .01$). Η αλληλεπίδραση αυτή προκύπτει από την αύξηση της αποδεκτότητας του πληθυντικού στο καταναμητικό περιβάλλον τόσο στην κατηγορία όσο και στο Φ-σύνθετο.

Συνοπτικά, τα αποτελέσματα του πειράματος εκτίμησης αποδεκτότητας είναι σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παραγωγής. Με τα ονόματα που εξετάζουμε εδώ, ο ενικός είναι υψηλά αποδεκτός σε όλα τα περιβάλλοντα και ο πληθυντικός κατ'αρχήν ελάχιστα αποδεκτός, πράγμα που συμβαδίζει με το γεγονός ότι οι ομιλητές επέλεξαν τον αριθμό σχετικά σπάνια κατά την παραγωγή (μέση τιμή σε όλες τις συνθήκες: 7,32%).

Διάγρ. 5: Ουσιαστικά με προτίμηση για τον ενικό: Αποδεκτότητα ενικού

Διάγρ. 6: Ουσιαστικά με προτίμηση για τον ενικό: Αποδεκτότητα πληθυντικού

6. Συμπεράσματα

Το άρθρο αυτό αποτελεί μια συμβολή στην κατανόηση της δομής και των χαρακτηριστικών των Φ-συνθέτων στη Νέα Ελληνική. Το κεντρικό ζήτημα είναι το αν τα Φ-σύνθετα

αποτελούν διαφανείς συντακτικές δομές ή αν έχουν στοιχεία λεξικοποίησης. Προκειμένου να ελέγξουμε τις εμπειρικές μαρτυρίες σχετικά με το ερώτημα αυτό, υποστηρίξαμε την άποψη ότι το κρίσιμο ερώτημα είναι το «κατά πόσον το δεύτερο όνομα των Φ-συνθέτων που μας απασχολούν έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με τη χρήση του ως κατηγορούμενο».

Το εμπειρικό μας υλικό επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις προηγούμενων ερευνών ότι η δυνατότητα πληθυντικοποίησης του δεύτερου ονόματος δεν είναι ενιαία για όλα τα Φ-σύνθετα, αλλά εξαρτάται από λεξικά καθορισμένα χαρακτηριστικά: ορισμένα Φ-σύνθετα επιτρέπουν την εναλλαγή αριθμών στο δεύτερο ουσιαστικό, ενώ άλλα εμφανίζουν μια σαφή προτίμηση για τον ενικό. Περαιτέρω, η σύγκριση με την κατηγορήση δείχνει ότι τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά που καθορίζουν τη δυνατότητα πληθυντικοποίησης εξαρτώνται από το δεύτερο ουσιαστικό. Η διαπίστωση αυτή έχει ριζικές συνέπειες για την υπόθεση της λεξικοποίησης. Η δυνατότητα πληθυντικοποίησης σύμφωνα με τα δεδομένα μας είναι χαρακτηριστικό του ουσιαστικού που χρησιμοποιείται για την απόδοση ιδιότητας. Αν το ουσιαστικό εμφανίζει εναλλαγή αριθμών ως κατηγορούμενο, τότε εμφανίζει και εναλλαγή αριθμών και ως δεύτερο μέλος του Φ-συνθέτου. Το συμπέρασμα είναι ότι το ιδιοσυγκρασιακό αυτό χαρακτηριστικό μπορεί να περιγραφεί επαρκώς δίχως αναφορά σε ένα «ενδιάμεσο» λήμμα για το Φ-σύνθετο.

Τέλος, εξετάσαμε τις σημασιολογικές ιδιότητες της εναλλαγής αριθμών στα ουσιαστικά που την επιτρέπουν. Υποθέσαμε ότι η εναλλαγή αυτή μπορεί να αποτελέσει αφετηρία για δυο διαφορετικές ερμηνείες των αναφορικών χαρακτηριστικών του υποκειμένου. Η χρήση του ενικού του ουσιαστικού κατηγορούμενου επιτρέπει την ερμηνεία ότι η ιδιότητα αποδίδεται σε ένα αντικείμενο αναφοράς. Όταν το υποκείμενο είναι πληθυντικού αριθμού, ο ομιλητής αντιλαμβάνεται το σύνολο των αναφερομένων του υποκειμένου περιληπτικά. Αντίστοιχα η χρήση του πληθυντικού επιτρέπει την ερμηνεία ότι η ιδιότητα αποδίδεται σε διαφορετικά αντικείμενα αναφοράς. Το υποκείμενο πληθυντικού αριθμού στην περίπτωση αυτή ερμηνεύεται κατανεμητικά.

Προκειμένου να εξετάσουμε την επίδραση της διάκρισης αυτής δημιουργήσαμε προτασιακά περιβάλλοντα που ενισχύουν την περιληπτική ή την κατανεμητική ερμηνεία. Στη συνέχεια, χρησιμοποιήσαμε τα περιβάλλοντα αυτά στα πλαίσια δυο πειραμάτων και διαπιστώσαμε ότι αυτό το σημασιολογικό χαρακτηριστικό (α) έχει σαφή επίδραση στην επιλογή αριθμού κατά την παραγωγή λόγου και (β) επηρεάζει την αποδεκτότητα των προτάσεων. Το αποτέλεσμα αυτό είναι ξεκάθαρο στις συντακτικές δομές της κατηγορήσης, αλλά στο συντακτικό περιβάλλον των Φ-συνθέτων τα αποτελέσματα διαφοροποιούνται. Στην παραγωγή λόγου, οι ομιλητές επέλεξαν συχνότερα τον πληθυντικό αριθμό στα Φ-σύνθετα χωρίς να εμφανίσουν διαφοροποίηση μεταξύ κατανεμητικών και περιληπτικών περιβαλλόντων, παρατήρηση που επιβεβαιώθηκε και από τα δεδομένα της εκτίμησης αποδεκτότητας.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι τα Φ-σύνθετα εμφανίζουν χαρακτηριστικά λεξικοποίησης. Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά λεξικοποίησης που διαπιστώσαμε δεν σχετίζονται με τη δυνατότητα της πληθυντικοποίησης αλλά με τη διαφάνεια των Φ-συνθέτων ως προς τους κανόνες προβολής σημασιολογικών αναπαραστάσεων στις σημασιολογικές δομές.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., (1986). “Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική”. Θεσσαλονίκη: *Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής*.
- Anderson, S., (1992). *A-Morphous Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Booij, G., (2005). *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Γαβρηλίδου, Ζ. (1995). “Τα σύνθετα ουσιαστικά του τύπου Ουσιαστικό+Ουσιαστικό στην ίδια πτώση στην Νέα Ελληνική”. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1994, 269-280.
- Γαβρηλίδου, Ζ. & Θ. Νάκας, (2002). “Παραθετικά σύνθετα”. *Γλώσσα*, παράρτημα αρ. 1. Αθήνα: Βιβλιορυθμός.
- Γεωργακόπουλος, Θ. & Γ. Κωστόπουλος, (2006). “Φραστικά Σύνθετα και πληθυντικοποίηση”, χφ. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Cowart, W., (1997). *Experimental Syntax: Applying Objective Methods to Sentence Judgments*. Sage Publications, Thousand Oaks, CA.
- Holton D., P. Mackridge & I. Philippaki-Warbuton, (1999). *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*, μτφρ. Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης [Greek: *A comprehensive grammar of the modern language*. London & New York: Routledge, 1997].
- Κλαίρης, Χ. & Γ. Μπαμπινιώτης, (2005). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής – Δομολειτουργική Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κολιοπούλου, Μ., (2006). *Περιγραφή και ανάλυση των χαλαρών πολυλεκτικών συνθέτων της Νέας Ελληνικής*. Διπλωματική εργασία μεταπτυχιακού, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Mackridge, P., (1985). *Modern Greek Grammar*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Ράλλη, Α., (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράλλη, Α., (2007). *Η σύνθεση των λέξεων: Διαγλωσσική μορφολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τριανταφυλλίδης, Μ., (2002), [1941]. (ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ με διορθώσεις). *Νεοελληνική Γραμματική της Δημοτικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).